

FRAZEOLoji BİRLƏŞMƏLƏRDƏ ƏKSİKLİKLER (ANTONİMLİK) VƏ ONLARIN STRUKTUR-SEMANTİK XÜSUSİYYƏTLƏRİ

Frazeoloji birləşmələr hər bir xalqın dilində, o xalq mövcud olmağa başladığı andan formalaşmağa başlamış, tarixən zənginləşərək, bu günümüzdə qədər gəlib çıxmışdır. Onlar sabitləşmiş, formalaşmış dil vahidləri olmaqla öz zənginliyi və rəngarəngliyi ilə həmişə seçilməkdədir.

Frazeologizmlərin yaranmasında əsas rol alan sözlər və sərbəst söz birləşmələri, öz müstəqilliyini, həqiqi mənada işlənmək keyfiyyətini tam formada itirərək, məcazlaşma prosesinə məruz qalaraq, mənaca bütöv, eləcə də cümlə daxilində onun bir üzvü kimi çıxış edərək frazeologizmlər əmələ gətirir. Bu baxımdan qeyd etmək yerinə düşər ki, frazeologizmləri əmələ gətirən sözlərin özləri ayrılıqda müstəqil semantik mənaya və söz quruluşuna malik olmalarına baxmayaraq, frazeologizm olaraq, öz əvvəlki mənə çalarlarını və keyfiyyətlərini itirərək, birbaşa frazeoloji birləşmənin mənə strukturunun bir elementinə çevrilir. Onların birləşmədən kənar malik olduqları müstəqil mənalar, birləşmə daxilində itərək yeni semantik mənalar qazanır və müstəqil bir frazeoloji birləşmə yaranır. Bu frazeoloji birləşmə o vaxt frazeoloji xarakter qazanır ki, o, tamamilə struktur və semantik əlaqə əsasında formalaşmış olsun.

Frazeoloji birləşmələr barədə bir çox tədqiqat əsərlərinin yazılmasına baxmayaraq, hələ də həll olunmamış məsələlər qalmaqdadır. Bir çox tədqiqatçılar frazeoloji birləşmələrlə bağlı müxtəlif fikirlər irəli sürmüşlər. Fikirlərin müxtəlifliyinə baxmayaraq, bütün tədqiqatçıları birləşdirən bir ideya əsas götürülür ki, frazeoloji birləşmələr, dilin sabit vahidləri olmaqla, tərkib hissələri iki müstəqil leksik elementdən ibarətdir. Frazeoloji birləşmə daxilində işlənən bu elementlər isə elə bölünməz struktura malikdir ki, onları bir-birindən ayırmaq və ya birini digəri ilə əvəz edərək yerini dəyişmək belə mümkün deyildir. Burada işlənən sözlərin hamısı vahidlik təşkil edərək bir mənaya malik olub, fikrin emosionallığını özündə ehtiva edir və onları ayrılıqda komponentlərə bölmək heç də asan olmur. Məhz belə frazeoloji birləşmələr əsl ifadə vasitələri olub Azərbaycan və ingilis dilinin lüğət tərkibinin zənginləşməsində müstəsna əhəmiyyət kəsb edir.

Frazeoloji birləşmə daxilində olan frazeologizmlər dilin rəngarəngliyinin və ifadəliliyin artmasına nəinki köməklik göstərir, həmçinin anlayış və məfhumları da ifadə etmək gücünə malikdir.

Frazeoloji birləşmələrin müxtəlif struktur-semantik xüsusiyyətlər vardır. Bu xüsusiyyətlərdən biri də frazeoloji əksliklərdir. Bəs əkslik nədir və o frazeoloji birləşmə daxilində özünü necə göstərir? Leksikologiyada antonimlər adı altında qəbul edilən əkslik, təkcə struktur deyil, həm də özündə dilin və nitq antonimlərinin frazeoloji birləşmə daxilində sinxron statusunu, digər semasioloji hadisələrlə bağlılığını, antonim cərgənin sərhədlərini və s. ehtiva edir. Əksliklər barədə bir çox tədqiqatçılar tədqiqat işləri yazmış, özlərinə məxsus fikirlər irəli sürmüşlər. Azərbaycan tədqiqatçılarından Bayramov H.A., Qurbanov A.M., Mirzəliyeva M.M., Vəliyeva N.G., Hacıyeva Ə.H. və s. misal göstərmək olar. Antonimlik (əkslik) problemləri ilə bağlı olan məsələlərə digər tədqiqatçılar da nəzər yetirmişlər. Antonim əksliyin həmçinin fəlsəfi və məntiqi əsasları barədə isə Krasnov A.E., Miller E.H., Mixaylov V.A., Novikov C.A. və s. başqaları bir sıra tədqiqat əsərləri yazmışlar və bu məsələlər onlar tərəfindən tədqiqata cəlb edilmişdir.

Digər tədqiqatçılardan Alexina A.A., Arnold İ.V., Axmatova O.S., Kunin A.V., Vasilyev A.İ. və digərləri isə frazeoloji birləşmə daxilində əksliyi (antonimliyi) yaradan problemlərin və münasibətlərin struktur-semantik cəhətdən həllini tapmağa çalışmışdır. Bütün bu aparılan tədqiqat əsərlərinin əsas qayəsi isə, frazeoloji birləşmələrin tərkib hissəsi olan antonimlik (əkslik) problemlərini bir sistem halında öyrənmək və izah etmək olmuşdur. Məhz bu baxımdan struktur-semantik forma əsas götürülərək antroposentrik planda antonimliyin nitq prosesində ziddiyyətlik (kontrast) yaratmada rolunun nə dərəcədə aktiv olduğunun göstəricisi kimi nəzərdən keçirilir. Bütün bu fikirlərə tədqiqatçılar ayrı-ayrılıqda münasibət bildirmişlər. Məsələn: rus tədqiqatçısı A.İ. Vasilyev yazır ki, *“Frazeoloji antonimlik hadisəsi, leksik-semantik hadisəsindən fərqli xüsusiyyətə malikdir. O, daha mürəkkəb olmaqla, ayrı-ayrılıqda formalaşmış ifadələri və ya birləşmələri təşkil edir. Çünki, frazeoloji birləşmələrin tərkib hissəsi olan komponentlərdə özünə məxsus mənə axınları baş verdiyindən, belə frazeoloji birləşmələr, sözlərə nisbətən daha yüksək səviyyəli dil vahidləridir”* (7, s. 35).

E.F. Mirişova isə M.B. Turapınadan sitat gətirərək yazır ki, leksik və frazeoloji antonimlərin hər birinin özünə məxsus təbiəti vardır. Onlar arasındakı fərq dilçilik ədəbiyyatında belə ifadə olunur: *“Leksik və frazeoloji antonimlər arasında semantik üslubu və funksional fərqlər mövcuddur, bununla belə antonimliyin hər iki sferası vahid semantik əks mənalı əsasə malik olur, həmin əsaslar dildə qarşılaşdırılan söz və söz birləşmələri arasında semantik cəhətdən bir-birinə əks mənalar yaradır”* (5, s. 15).

Frazeoloji birləşmələr aid yazılmış tədqiqat əsərlərində onların yaranması, bir növ dilin milli-mədəni dəyərləri ilə sıx bağlıdır. Bütün bu məsələlərlə isə “frazeoloji antonim”, “frazeoloji “əkslik”, “frazeoloji “riversivlik” kimi terminoloji vahidlərin ziddiyyətlik, əks mənə bildirməsi əsas planda irəli çəkilir.

Tədqiqatçılar əsasən bu prosesləri distributiv metodla tədqiqata cəlb edirlər. Bu zaman onlar leksik-semantik əlaqələrdə əsas olaraq struktur münasibətlərinin, uyğunlaşmaların xarakterinin təyin olunmasını başlıca vəzifə olaraq əsas hesab edirlər. Bu barədə E.F. Mirişova yazır: *“Frazeoloji vahidlərin distributiv modeli müəyyən pozisiyalarda əksliyin cəmini təşkil edir. Bəzi tədqiqatçılara görə, bu modellərin (əks, zidd strukturun, məsələn mean business (have serious intentions) – mean mischief (have bad intentions) müqayisə olunmasında, qarşılaşdırılmasında əsas məsələ bu*

⁴ BDU-nun Filologiya fakültəsi İngilis dili (humanitar fakültələr üzrə) kafedrasının 0.5 ştat müəllimi abbasova.aygun.1995@gmail.com

və ya digər frazeoloji vahidin bütün xarakterik nöqtələrinə görə qarşılaşdırmasıdır. Belə olduğu halda bütün mümkün olan mövqelər nəzərə alınmalıdır. Məsələn, *to keep one's countenance (to maintain one's composure) – to lose countenance (to lose composure)* frazeologizmlərinin antonimliyini bildirmək üçün onların birləşmələrini sadalamaq lazım gəlir. Əlbətdə bu cür göstəricini antonim olan bütün frazeoloji ifadələrə tətbiq etmək mümkün deyildir. Ona görə də tədqiqatçılar distributiv metodla təhlil aparılmasını dəqiqləşdirir, frazeoloji antonimlərin mütləq ümumi bir distribusiyaya malik olması fikrini irəli sürürlər. Ancaq oda qeyd olunmalıdır ki, “*distribusiya*” termini mənə münasibətlərindən daha geniş əhatə dairəsinə malikdir, yəni, bu termin, antonim münasibətlərdən savayı, başqa hadisələri də (məsələn, sinonim münasibətləri və s.) əhatə edir”. (5, s. 17-18).

Daha sonra tədqiqatçı digər bir metod olan substitutiv metoddan bəhs edərək qeyd edir ki, belə metodda əsasən müvafiq kontekstdə frazeoloji antonimlərin *in cold blood (calmly, deliberately, without provocation, excitement or passion) – in hot blood (in anger or passion)* qarşılıqlı əvəzlənməsi əsas götürülür. Bu zaman qarşılıqlı əvəzlənmədə üç əsas prinsip vacib hesab edilir:

- 1) Zidd semantik əsas, məzmun;
- 2) Frazeoloji əlaqənin xarakterinə görə mətndəki frazeoloji antonimlərin eyni və ya qismən uyğunluğu;
- 3) həm əks semantik məzmun, həm də frazeoloji əlaqənin xarakterinə görə mətndəki frazeoloji əksliyin eyni, ya qismən uyğunluğu əsas götürülür (5, s. 18).

Əksliklər əsasən daxilədən qütbləşmə prosesinə məruz qalır və yenidən ziddiyyətə girən tərəf olmaqla, prosesin səbəbkarı kimi çıxış edir.

N.Hacıyevə görə isə əksliklər dialektikanın üç qanununa uyğun olaraq paralel, ardıcıl və perpendikulyar münasibətdə ola bilirlər (1, s. 78).

Eyni zamanda da onların ayrılan və həmçinin birləşən tərəfləri də olur. Ayrılan varlığı əks etdirən əkslik ilə birləşən varlığı əks etdirən əkslik yeni qarşılıqlı ziddiyyətə girirlər. Frazeoloji birləşmə daxilində mövcud olan əkslik müəyyən gerçək tərəfləri, ziddiyyətlər isə bu tərəf arasında münasibətləri əks etdirir.

Frazeoloji əksliyin (antonimliyin) ən əsas başlıca xarakterik xüsusiyyəti və funksiyası prosesə qoşulunca inkişafa nail olmaqdır. Bu inkişafa görə təşkil edən cütlükləri bir sıra hissələrə bölməklə, onların təsnifatını göstərmək mümkündür:

- 1) mütləq və nisbi frazeoloji əksliklər təbiətin daxili ziddiyyətlərini və daimi varlığı özündə əks etdirir.
- 2) Daxili və xarici frazeoloji əksliklər sistemləri və inkişaf prosesini yaradır.

Bu sahədə konsepsiya isə aşağıdakı kimi qiymətləndirilir:

- 1) İngilis dilində sərbəst söz birləşməsi şəklində olan frazeoloji vahidlər əsas dayanıqlı, sabit frazeoloji vahidlərə uyğundur.
- 2) Frazeologizmlər dil vahididirlər, amma sabit frazeoloji vahidlər fərdi yaradıcılıq məhsuludur.
- 3) Frazeoloji vahidlərin struktur-semantik sabitliyi, möhkəmliyi struktur-semantik modellər yarada bilmir.
- 4) Semantik sabitlik, invariantlıq bütöv və hissələrlə başqa formada dərk edilir, yenidən mənəlandırma, qiymətləndirmə ortaya çıxır.
- 5) Leksik-semantik və s. n.əinki komponentlərin dəyişməsinə imkan yaradır, həm frazeoloji variantlıq çərçivəsində sinonim strukturu leksik invariantlarda saxlayır.
- 6) Sintaktik sabitlik və s. söz sırasını birləşdirir, normativ variantları dəyişir (5, s. 23).

Yuxarıdakı qeydlər barədə müxtəlif tədqiqatçılar fərqli fikirlər irəli sürmüşlər. Məsələn: M.F.Çernov yazır: “*Frazeoloji birləşmələrin antonim paradigmaları kəmiyyət etibarı ilə sinonimlərdən, az da olsa da üslubifunksional planda onlar heç də az əhəmiyyət kəsb etmirlər, eləcə də az ifadəli deyillər. Onların aktiv mənimsənilməsi və onlardan ağıllı surətdə istifadə olunması həm şifahi, həm də yazılı nitqi zənginləşdirir*” (10, s. 20).

Onu da qeyd etmək ki, frazeoloji əksliklərə daha çox rus tədqiqatçıları tədqiqat işləri aparmışlar. Onlardan daha çox rus dili frazeologiyasının əsasları barədə yazan A.İ.Molotov qeyd edir ki, “əks qütblü” mənaları təşkil edən frazeologizmlər, özlərinin struktur baxımından eyni formada təşəkkül tapması və onların komponent baxımından tərkiblərinin tam formada oxşar olması, həmin antonimlik təşkil edən frazeoloji birləşmələrin leksik mənalarının əhatə dairəsi ilə eyni mənəli, bir başqası ilə isə çoxmənəli və s. mənəli frazeologizm ola bilər”. Tədqiqatçı daha sonra yazır: “*Frazeologizmlərin antonimliyi ayrı-ayrı dil vahidləri olaraq eyni zamanda öz tərkiblərinə daxil edən sözlər və frazeologizmlərin kontekstlərinin antonimliyi ilə qarışdırmaq olmaz*” (8, s. 65; s. 163).

Frazeoloji əkslik problemləri əsas etibarilə linqvokoqnitiv yanaşmada daha çox tədqiqata cəlb edilir. Bu zaman isə koqnitiv linqvistika əsas götürülür. Məlum olduğu kimi dil vasitəsilə insan beynində əks olunan bilik sistemlərinin alt və üst səviyyədə qavranılması və dərk edilməsi ilə bərabər, onun kateqoriyalaşması koqnitiv linqvistikanın araşdırılmasının cəmi kimi qəbul edilir. Belə ki, bütün bu prinsipləri qoruyan və gözləyən tədqiqatçılar əkslik kateqoriyasının və həmçinin frazeoloji koqnitiv əsaslarını müəyyənləşdirmək məsələsini daha çox qabardırlar. Bunun əsas səbəbi isə belə məsələlərin birbaşa hafizə psixologiyası ilə birbaşa bağlı olmasındandır. Maraqlısı odur ki, frazeoloji model birbaşa insan hafizəsində yerləşdirilir. Bu barədə Y.A.Buryak yazır: “*Sema strukturu analizi*” vasitəsilə ziddiyyət kateqoriyasının koqnitiv əsaslarının, onları qarşılaşdırən frazeoloji mənaların uyğun (ümumi) olmasının aşkar edilməsi və əks qütblü, minimal mənə elementlərinin (zidd) olmasının, aşkar edilməsi baş verir. Başqa sözlə desək, frazeoloji antonimlik problemi koqnitiv semasioloji analiz səviyyəsində, yəni onun digər mərkəzində dayanan oppozisiya, eləcə də o şəkildə də həll edilməsidir:

- 1) *Kateqorial (çoxtezlikli) semantika sferasında;*

2) *Kognitiv-intensal xarakteri (frazemlərin, daxili səviyyəsində və ya daxili səviyyəsi formasında);*

3) *Qarşılaşdırılan frazemlərin sema strukturu səviyyəsində* (6, s. 3).

Sintaqmatik və paradiqmatik münasibətlərin dilin struktur təşkilində rolu danılmazdır. Bunu müasir linqvistik metodologiya da kifayət qədər təsdiqləmiş olur. Belə ki, hər iki münasibət struktur səviyyədə ontoloji vasitə kimi çıxış edərək frazeoloji əksliyin paradiqmatikliyi və sintakmatikliyin xüsusiyyətlərini tam formada meydana çıxarmış olur. Bu barədə tədqiqatçı İ.Məmmədov yazır: “*Dil elə qurulmuşdur ki, danışan fikrini ifadə edərkən bu və ya digər sözü, onun daxil olduğu, semantik cəhətdən yaxın olan sözlərin içərisindən seçir və müvafiq sözlərlə əlaqələndirilir. Buna uyğun olaraq dinləyən eşitdiyi sözləri, mənaca yaxın sözlərlə tutuşdurur və verilən informasiyanı dəqiq anlayır. Bu, dildəki sözlər arasındakı iki əlaqə forması sayəsində mümkün olur. Şaquli əlaqə (paradiqmatika), üfüqi əlaqə (sintaqmatika). Paradiqmatik əlaqədə sözlər müəyyən semantik əlamətə, ümumiliyinə görə birləşir. Sintaqmatikada isə sintaqmatik münasibət paradiqmatik əlamətləri reallaşdırır. Onların xətti düzülüşünü təmin edir.*

Ümumən eyni paradiqmaya daxil olan dil vahidləri, sintakmatik, münasibətdə olduğu sözlərə uyğun gəlir. Sözlərin paradigmatik xüsusiyyəti ilə sintakmatik xüsusiyyətləri arasında qanunauyğun əlaqə özünü göstərir” (4, s. 19).

Antonimliyin özü birbaşa paradiqmatikada, paradiqmatik münasibətlər fonunda məhz idiomatik mühitdə gerçəkləşdiyindən, həm də bu münasibətlər frazeoloji sistemdə də həyata keçirilir və tətbiq edilir. Bu isə dörd xüsusiyyəti özündə birləşdirir:

- 1) Frazemin tərkibində leksik tərkibin variantlığının meydana çıxması fonunda.
- 2) Sinonim və antonim münasibətlərin xarakterinin açılması fonunda;
- 3) Frazemlərdə çoxmənalı hissələrin mənasının nəzərə alınması fonunda;
- 4) Tematik sıra frazemlərin ümumi referent münasibətinin formalaşması fonunda.

Bütün bunların nəzərə alınaraq tədqiqat işlərində tətbiq edilməsi frazeoloji antonimlərin, leksik antonimlərdən fərqləndirilməsinə şərait yaradır. Məsələn Novikov L.A. bu barədə yazır: “*Leksik antonimlərdə əks mənalar arasındakı semantik münasibət, formal cəhətdən sözlər vasitəsi ilə ifadə olunur, məndə əks qütbü realizə edir. Əksliyin mahiyyətində isə tərəflərin bir-birinə qarşı durmağı, qarşı-qarşıya gəlməyi və onun polyar təyini dayanır*” (9 s. 144).

Əksliklərin semantik təhlili barədə Ə.H.Hacıyevanın da maraqlı fikirləri var. O, özünün yazılmış olduğu “*İngilis və Azərbaycan dillərində somatik frazeologiyasının əsasları*” adlı əsərində ingilis dilində antonim somatik frazeologizmləri əsasən iki hissəyə ayırır:

- 1) Təkmənalı somatik frazeoloji vahidlərin antonimliyi;
- 2) Əsas sözü eyni olub, quruluşuna və feli komponentlərinin leksik mənasına görə fərqli səciyyə daşıyan frazeoloji vahidlərin antonimliyi.

Tədqiqatçı hər iki xüsusiyyətlə bağlı öz tədqiqat əsərində geniş məlumat vermiş və bildirmişdir ki, somatik antonim frazeoloji birləşmələr ingilis dilinin zəngiliyinin əyani sübutudur (2, s. 180).

Azərbaycan tədqiqatçısı H.Həsənov, frazeoloji antonimləri təşkil edən komponentləri nəzərə alaraq frazeoloji antonimləri əsasən üç əsas hissəyə bölür. Bunlar aşağıdakılardır:

- 1) Birinci komponentləri antonim, ikinci tərəfləri eyni olan frazeoloji birləşmələr;
- 2) İkinci komponentləri antonim, birinci tərəfləri eyni olan frazeoloji birləşmələr;
- 3) Hər iki komponenti antonim olan frazeoloji birləşmələr (3, s. 235).

Tədqiqatçıların fikirlərinə münasibət bildirərkən onu da vurğulamaq yerinə düşər ki, doğrudan əgər hadisə və əşya, məhfumlar və məhfumun arasında qarşılıqlı ziddiyyətlər olmasa, o dildə antonimlik yaranma bilməz. Məhz həmin ziddiyyətli əks mənalı frazeoloji vahidlər, həm də obyektiv gerçəkliyin bir sahəsi olmaqla əksi inikas edən ziddiyyətlərlə də bağlı olur. Amma, bu zaman antonimliklə, inkarlığı eyniləşdirmək və ya qarışdırmaq olmaz. Belə ki, antonimlik əks halda və əks adla (ikisöz və birləşmələrlə) ifadə olunduğu halda, inkarlıq eyni söz və birləşmələrin müxtəlif, əks halda işlənməsi kimi tanınır. Buradan isə belə qənaətə gəlmək olar ki, frazeoloji antonimlik eyni zaman kəsiyində əks mənalı, frazeoloji vahidlər üçün də səciyyəvi xarakterə malikdir.

Buna misal olaraq aşağıdakı nümunəni göstərmək olar:

To mind one's own business (öz işi ilə məşğul olmaq) frazeoloji vahidi *to mind one's own business* kimi işlətsək, eyni frazeoloji birləşmənin əksliyi deyil, inkarlığı alınacaq. Eyni zamanda *to stick one's nose in* dedikdə *to mind one's own business* frazeoloji birləşməsinin əksi olunur. Mənası isə *burnunu bir yerə soxmaq kimi anlaşılır*. Bütün bunların fərqli xüsusiyyətlərin yaranmasına səbəb isə komponentlərə əlavə olunan inkar şəkilçiləridir. Onların əsas rolu isə frazeoloji birləşmələrinin komponentləri təsdiq və inkar formalarda işləyərkən, onlar arasında olan eyni köklü sözlərin arasında ziddiyyətlərin yaranmasındadır. Bu zaman həmin komponentlər bir-biri ilə antonim olmayıb, əks mənalılıq həmin sözlərin öz leksik mənası ilə deyil, onlara əlavə edilən şəkilçilərlə bağlılığından yaranır.

Dilçilikdə antonim və antonimlik bəzən, bir-birinin eyni kimi götürülə bilər. Əgər antonimlər bir-birinə mənaca əks olan və birləşmələri bildirilsə (Məsələn, *on the wagon* - *ichini tərgitmək*). *Peter used to drink alcohol. To excess but how he doesn't drink anymore, he is on the wagon*). Lakin, *off the wagon* (aludə olmaq) – *He is off the wagon, he can't abstain from drinking* (əl çəkə bilmir), onların arasında bir ümumilik olsa da, onlar başqa-başqa anlayışları olub, müxtəlif məqsədlər üçün işlədilir.

Antonimlik isə həm antonim söz birləşmələri, həm də inkar şəkilçili eyniköklü söz və birləşmələr də özündə ehtiva edir. Məsələn: *blue collar worker* (yaşayışını güclə təmin edən fəhlə) – *white collar worker* (konfor işçisi) və

yaxud *open mind (keep an open mind)* (qərəzsiz, zəkali, vicdanlı) – *close minded (vicdansız, qərəzli)*: *to take care (ehtiyatlı olmaq, ölçü götürmək)* – *pot to take care (ölçü götürməmək, ehtiyatsız hərəkət etmək)*; *to lose one's face (adını batırmaq)* – *to save one's face (abrını gözləmək)* və s. kimi (5, s. 33).

Frazeoloji əksliklərin mənalı bir növ leksik vahidlərin bazasında əmələ gəlir. Əkslik mənalı işə əsasən söz birləşmələrinin tərkib hissəsində öz ifadəsini tapır. Bu baxımdan antonim cütlüklər iki müxtəlif təkköklü sözdən yaranıb, əsas köklərdə birləşərək, onların semantikasının bir-birinə əksliyini formalaşdırır

Ədəbiyyat siyahısı

1. Hacıyev N.B. Sistemlər, inkişaf qanunu və kainat/ Bakı: "Çinar" çap-2007. 316 s.
2. Hacıyeva Ə.N. İngilis və Azərbaycan dillərində fonetik frazeologiyanın əsasları/Ə.Hacıyeva-Bakı: Elm və Təhsil-2006-220 s.
3. Həsənov H.Ə. Azərbaycan dilinin antonimlər lüğəti/H.Ə.Həsənov-Bakı-Ənənəsi-1986-315 s.
4. Məmmədov İ. Azərbaycan dilinin semantikasi/İ.Məmmədov-Bakı: "Xəzər" nəşriyyatı-2006-108 s.
5. Mirişova E.F. İngilis dilində frazeoloji əksliklərin struktur-semantik xüsusiyyətləri. Namizədlik dissertasiyası. Bakı-2021, 123 s.
6. Буряк Ю.А., Алефиренко И.Ф. Антонимия в русском фразеологии и пути ее выявления: лингвокогнитивный подход.
7. Васильев А.И. Фразеологическая антонимия в древнерусском языке: Ученые записки. (Электронный ресурс). Филологические науки, электронно-научный журнал Курского Государственного Университета, 2012. № 3 (23).<http://cyberleninka.ru/article14576452.p.a.g>.
8. Молотков А.И. Основы фразеологии русского языка/А.И.Молотков. Ленинград: Изд-во «Наука». Ленинградское отделение-1977. 283 с.
9. Новиков Л.А. Семантика русского языка. Учеб. пособие//Л.А.Новиков. Москва: Высшая школа-1982. 272 с.
10. Чернов М.Ф. Типы свободных и не свободных сочетаний слов в современном чувашском языке// - Советская тюркология-1979. № 5. 26 с.

Açar sözlər: dilçilik, frazeoloji birləşmələr, əks mənalı sözlər, antonimlər, paradiqma, atalar sözü, zərb-məsəllər, struktur tiplər, semantika.

Ключевые слова: лингвистика, фразеологизмы, противоположные слова, антонимы, парадигма, пословица, поговорки, структурные типы, семантика.

Key words: linguistics, phraseological units, opposite words, antonyms, paradigm, proverb, proverbs, structural types, semantics.

Xülasə

Müxtəlif dillərin frazeologiyasında əks olunan antonimlik və əksmənalılıq bir növ gerçək obyektin xüsusiyyətlərdən qaynaqlanır. Antonimlik universal hadisə olmaqla leksikologiyanın mürəkkəb kateqoriyalarından biridir. O, həm gerçək fəaliyyət zamanı meydana çıxan əksliklərlə bağlı olmaqla yanaşı həmçinin frazeoloji vahidlərin antonimlik keyfiyyəti ilə ölçülür. Eyni zamanda onlar müəyyən bir kateqoriyaya aid olan əşya və hadisələrə xas olan əks cəhətlərin qarşılaşdırılması sayəsində yaranan əks keyfiyyət və əlamətləri də özündə ehtiva edir.

Резюме

Антонимия и противоположное значение, отраженное во фразеологии разных языков, обусловлены особенностями рода реального предмета. Антоним – явление универсальное и входит в число сложных категорий лексикологии. Оно измеряется также антонимичностью фразеологизмов, а также связью с контрастами, возникающими в ходе реальной деятельности. В то же время они содержат и противоположные качества и признаки, возникающие вследствие противопоставления противоположных сторон, свойственных предметам и событиям, принадлежащим к определенной категории.

Summary

The antonymy and opposite meaning reflected in the phraseology of different languages are caused by the characteristics of a kind of real object. Antonym is a universal phenomenon and is one of the complex categories of lexicology. It is also measured by the antonymic quality of phraseological units, in addition to being related to contrasts that occur during actual activity. At the same time, they also contain the opposite qualities and signs that arise due to the opposition of the opposite aspects inherent to objects and events belonging to a certain category.

Rəyçi: dos. L.Ələkbərova